

Tóth István

JANUS PANNONIUS SZÁRMAZÁSA

Középkori okleveleink igazolják, hogy az utódokra is átszálló, állandó családnevek használata köznemességünknek csak a XVI. sz. elején kezd kialakulni¹. A főnemesség körében már az előző századokban is előfordulnak állandó családnevek, amelyek a honfoglalás utáni nemzetségekkel együtt a birtokjog legszigorúbb kifejezésére szolgáltak. A köznemesség körében azonban ekkor még a legtöbb esetben csak keresztnévet használtak (pl. János püspök, Péter ispán), néha az apa nevével együtt (pl. János Péternek fia), vagy pedig felveszik birtokuknak, születési ill. lakhelyüknek a nevét (L. Újlaki, Garai, Bajoni stb. családneveket). Néha olyan ragadványnevekkel is találkozunk, amelyek a viselő személy vagy elődei külső vagy belső tulajdonságai, viselt hivatali tisztsége folytán keletkeztek, mint pl. Nagy Gyula, Vitéz János, Sáfár Péter stb.

A XV. században leggyakrabban még a születési hely szolgált családnévül. A külföldi egyetemeken ugyanis a születési hely nevét iktatták az anyakönyvekbe, s a külföldön tanulók aztán e szokást honi földön is megtartották. A keresztnévek után írt latin „de” (-ról, -ről) szócska a születéshelyi származás jelölésére szolgált. Így volt ez külföldön (pl. Guarino da Verona, Gioacchino da Fiore, Giovanni Conversino da Ravenna, Saraceno da Padova, Tomasso da Bologna stb.), s így alakult a családnevek felvétele hazánkban is. Bizonyítja ezt a már felsorolt példákon kívül kiváltképp Vitéz János esztergomi érsek névviselése is. Galeotto és Bonfini írják csak történeti munkájukban Vitéznek. A királyi oklevelek, de ő saját maga is „Joannes de Zredna”-nak nevezi írásaiban magát. A leveleit összegyűjtő udvari pap, Ivanich Pál is e névvel illeti.² Még a síremlékén levő kőirat is így tünteti fel nevét.³

Úgy látszik, a Vitéz nevet, amelyet sem ő, sem elődei nem használtak, a török elleni harcokban tanúsított bátorsága jutalmául kaphatta Mátyás királytól. De nevéhez hasonló példák tömegével találkozunk az ország egész területén.⁴

Mindezekből nyilvánvaló, hogy Janus Pannonius családnévét vizsgálva el kell fogadnunk azt a középkorban szokásos felfogást, hogy a családnév egyúttal a születés helyét is jelöli.

Joggal vehető fel viszont a kérdés: vajon hol született Janus Pannonius, mily helység nevét vette örökül a költő?

Ha Janus Pannonius nevének változatait vizsgáljuk, a különböző időkben más és más névre bukkanunk. Tárgykörünk problematikája szempontjából nem lehet közömbös e nevek vizsgálata.

Lássuk előbb az egykorú források névhasználatát!

A Guarino iskola egyik kiváltsága, Ludovico Carbone (Carbo) Janus halála után dicsőítő éneket írt Mátyás királyról.⁵ Ebben megemlékezik iskolatársáról, Janus Pannoniusról is, akit „Janus Quinqueecclesiensis episcopus”-nak, vagyis pécsi püspöknek nevez.

Galeottus Martius, Janus Pannonius jó barátja, paduai tanára is csak „János, pécsi püspök”-ről emlékezik meg.⁶

A leghitelesebb kútfő, maga Janus Pannonius, igazi humanista öntudattal rejti el nevét. A Janus nevet a Pannonius (pannóniai, ekkor: magyarországit jelentett) jelzővel a fiatal költő már Ferrarában használta, midőn Guarino Veronese iskolájában tanult. A költői név felvétele

¹ FRAKNÓI VILMOS: Vitéz János esztergomi érsek élete. Bp. 1879. I. — PESTY FRIGYES: A helynevek és a történelem. Bp. 1878. 33.

² „Magister Johannes de Zredna prothonotarius vel Dionysius de Albaregali notarius nostre Maiestatis” — Idézi FRAKNÓI I. m. 16.

³ „Reverendissimus dominus Joannes Zredna Diocesis Zagrablensis, Archiepiscopus Strigoniensis, primas, etc...” Közli: FRAKNÓI I. m. 225.

⁴ L. bővebben PESTY FRIGYES: Az eltűnt régi vármegyék. Bp. 1880. I. köt. 270., 281. és 288.

⁵ „Dialogus de laudibus rebusque gestis regis Mathiae” Idézi ÁBEL JENŐ: Olaszországi XV. század-beli írónak Mátyás királyt dicsőítő művel. Bp. 1890. 199.

⁶ GALEOTTUS MARTIUS NARNIENSIS: De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad

— miként azt Kaprinai István helyesen megjegyzi⁷ — minden bizonnyal „carminis gratia”, a költészet kedvéért történt. Az antik világot utánzó kor gyermeke csak a szokásnak hódolt, midőn a sablonos Joannes név helyett a zengzetesebben hangzó, klasszicizált Janus nevet vette fel. „Az akkori idők szokása szerint a tanult emberek nemcsak tehetségükkel, hanem nevükkel is különbeknek igyekeztek lenni” — írja a kor szelleméről Teleki Sámuel.⁸

Hivatalos okiratokon és magánjellegű leveleiben azonban továbbra is a Joannes (János) nevet használta.⁹ Ugyanígy alkalmazkodott a kor humanista szokásához Janus Lascaris is, aki szintén felváltva használta a Janus és a Johannes nevet.¹⁰

A Janus név az 1450-es évek elején még nem volt eléggé ismert, ezért költőnk Tito Vespasiano Strozza elégiáinak megjelenése után külön epigrammában figyelmezteti az olvasókat, hogy a versekben szereplő Janus azonos övele.

Ebből világosan áll előttünk a magyar János névhez közelálló Janus név használata, csak a születési hely bizonytalan még. Erre vonatkozóan csak bizonyos körülírásokkal találkozunk a költő verseiben. Mesteréhez, a veronai Guarinóhoz írt dicsőítő énekében így emlékezik meg szülőhelyéről:

.....S én magam is, kit az isten
S jósorsom küldött hozzád még zsenge koromban,
Pannóniának azon részéről, merre a Dráva
Átszeli lágyan a zsiros szántóföldeket, és már
Árját s régi nevét a Dunába veszíteni készül.¹¹

Világos ebből a versrészletből, hogy Janus Pannonius születését a Duna-Dráva torkolat közelében kell keresnünk.

Hogy az előbbi közlés mennyire reális, még egy versrészlettel is igazolhatjuk:

Én magam is ezekről énekeltem, aki a mély
Drávánál születtem, olvasd át ezeket is, ha már a többit
is elolvasod.¹²

Kétségtelen, hogy itt is a Dráva-torkolatról van szó, hisz az eredetnél nem beszélhetne még mély Dráváról.

Feltűnő, hogy egyik versidőzet sem említi a költő pontos szülőhelyét. Ebből többen arra következtettek, hogy Janus aligha hallgatta volna el születését, ha az híres lett volna.¹³

A közvetett források is a Duna-Dráva torkolatánál valószínűsítik Janus Pannonius születését. Egyik legjobb barátja, Battista Guarino hozzá intézett versében így kiált fel:

Mikor lesz az a nap, amelyen veled együtt láthatom
Dalmáciának közeli sziklás partjait, az illyr tájat,
amely vidéket a Dráva öntöz és látni a fagyos Dunának
a jegét?¹⁴

Nem kétséges, hogy e versrészlet utalás Janusnak Guarino mesterhez írt panegirikusára. Költőnk egyik rokona, a Garázda nemzetségből származó Megyericséi (Megerechen) János 1507-ből való gyulafehérvári sírfelirata is Janus Dráva melléki származását említi:

ducem Iohannem eius filium liber. Edidit: Ladislaus Juhász. B. G. Teubner Lipsiae, 1934. 26.: „... et alterius Johannis Quinque-Ecclesiarum episcopi.”

⁷ L. TELEKI SÁMUEL: Jani Pannonii Opuscula. — Traiecti ad Rhenum apud Barthol. Wild 1784. II. köt. 150.

⁸ TELEKI SÁMUEL: i. m. II. köt. 129.

⁹ L. FRAKNÓI VILMOS: Mátyás király levelei. Bp. II. k. 1893. 95. — TELEKI SÁMUEL i. m. 168. I

¹⁰ BOERNER, FR.: De doctis hominibus Graecis Litterarum Graecarum in Italia instauratoribus. Lipsiae 1750. 199. „Utrumque nomen indifferenter usurpatum fuisse videtur.”

¹¹ L. latinul TELEKI SÁMUEL i. m. I. köt. 28. 485. sortól 489-ig:

„Me simul hos inter, fatis et sorte Deorum
Pannoniae tellus tenero tibi misit in aevo
Qua mox Danubio mixturus nomen et undas,
Pingvia culta secat leni iam gurgite Dravus.”

A magyar szöveg Csorba Győző fordítása. (Janus Pannonius válogatott versei. Bp. 1953. 147.)

¹² Epigr. Lib. I. 338. (L. TELEKI SÁMUEL i. m. II. köt. 127. és 153.):

„Ille ego et haec cecini Dravum generatus ad altum
Perlege et haec, si quis cetera forte leges.”

¹³ L. bővebben TELEKI SÁMUEL i. m. II. köt. 153. 3. jegyzet!

¹⁴ TELEKI SÁMUEL i. m. II. köt. 128.

„Quando erit illa dies, qua tecum visere possim
Littora saxosae proxima Dalmatiae,
Illyricumque latus, Dravus quas irrigat oras,
Et glaciem gelidi, cernere Danubii.”

Hárman származtunk híres jósok e vérből,
merre a mély Dráva öntözi a pannon földet
Az egyik volt Janus, aki elsőnek vezette
saját honába Helikon zöldkoszorús istennőit.¹⁵

E négyszeres igazolás után azt hihetnők, hogy mindenki a Dráva—Duna torkolat mentén kereste Janus születéshelyét. Nem így történt.

A nagy költő első kortárs-életrajzírója, Angelo Colocci szerzőnk születési helyéül Sirmiumot, a mai Mitrovica városát említi.¹⁶ Colocci adatait minden bizonnyal rokonától, Phaliscustól szerezte, aki viszont Janusnak tanuló társa volt.¹⁷

A Colocci-féle életrajz adatait átveszi Bombardius Mihály, aki szerint „Janus Pannonius Aurelianus hazájában, Sirmiumban született”.¹⁸

Pedig Mitrovica városa, amely a régi Sirmium helyén épült, éppen nem a Dráva—Duna torkolatánál fekszik, hanem egész pontosan a Száva partján. E körülményen nem akad fenn Kaprinai István sem, aki a költőről írt életrajzában kitart az idézett felfogás mellett.¹⁹ A szerző azonban különösnek tartja, hogy Janus Pannonius nem emlékezik meg verseiben a római császárság korában oly nagy szerepet játszó városról mint szülőhelyéről, bár verseiben említi Sirmiumot.²⁰

Valószínűnek tartjuk, hogy Colocci és Bombardius összetévesztik — mint látni fogjuk később, mások még névben is — Janus Pannoniust Vitéz Jánossal, Sirmium püspökével.

Akadnak mégis jobb belátású szerzők, akik Janus Pannonius szavainak hitelt adva a nagy költő szülőfaluját *valóban* a Duna—Dráva-torkolatnál keresték. Így Oláh Miklós, a későbbi esztergomi érsek „nem messze *Drázad* városától” fekvőnek véli a helyet. Szörényi László, mitrovicai (sirmiumi) püspök pedig „az Eszéktől mintegy két mérföldre fekvő *Almás* faluba” helyezi.²¹

Mivel „*Drázad város*”-nak se térképen, sem régi szakmunkákban nem akadunk nyomára, e helységnév a délbaranyai Dárda vagy Darázs község torzított nevével azonosítható. Almás falu Erdőd mellett, éppen a Drávának a Dunába ömlésénél fekszik. Mindkét helység tehát megfelelne a költő által írtaknak, csak az a hiba, hogy ugyanilyen alapon még számos helységnév lehetne Janus szülőhelye. A két szerző ugyanis a földrajzi fekvésen kívül semmiféle más adattal nem tudja alátámasztani állítását.

Koller József, a pécsi püspökség történetének kiváló feldolgozója mutat rá arra a tévedésre, hogy egyes írók — mint pl. Telegdi, Mosóczi, Szent-Iványi — Janust Vitéznek nevezik munkáikban. Szerinte nem helyes a középkornak az a szokása, hogy gyakran az anyai nagybátya (avunculus) nevét használják az atyai (patruus) jelölésére is. Janus Pannonius azonban Vitézt, ha apai nagybátyja lett volna, nem nevezte volna avunculus-nak, vagyis anyai nagybátyjának.²²

Teleki Sámuel sem győz csodálkozni azon, hogy több hazai kiváló tudósunk „Janus Pannoniust saját nevén *Vitéz János*nak nevezi”.²³

Itt a valóságban azzal a jelenséggel találkozunk, hogy *Janus Pannoniust* összetévesztik *Vitéz Jánossal*, a sirmiumi, majd később veszprémi püspökkel. Erre az érdekes jelenségre egyébként később még visszatérünk.

Akad olyan író is Lampe Frigyes személyében, aki Vitéz János későbbi esztergomi érsekkel téveszti össze Janust.²⁴ Méltán botránkozik meg e tényen Koller, mondván: „Ki az, aki ne tudná, hogy az esztergomi Vitéz János és a pécsi János különböző személy?”²⁵

¹⁵ TELEKI SÁMUEL i. m. II. köt. 178.

„Tres fulmus clari cognato e sanguine vates,
Pannonicam Dravus qua rigat altus humum.
Unus erat Janus, proprias qui primus ad oras
Duxit laurigeras ex Helicone Deas.”

¹⁶ Ez életrajzot először Kaprinai adta ki CSELES MÁRTON római jegyzetei alapján: Hung. Dipolm. doc. LXVI.

¹⁷ L. TELEKI SÁMUEL i. m. II. köt. 153. — L. még Vat. Lat. 2847 f. 31., 36.

¹⁸ BOMBARDIUS: Topographia magni regni Hungariae. Viennae 150.

¹⁹ KAPRINAI STEPHANUS: Hungaria, diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad, regis Hungariae. I—II. Vindobona 1767—1771.

²⁰ TELEKI SÁMUEL i. m. I. köt. 304. : Elegia VIII. 14. sor: „Sirmia trajecto, pervolat arva Savo . . .”

²¹ TELEKI SÁMUEL i. m. II. köt. 153—154. — 3. jegyzet.

²² KOLLER, JOSEPHUS: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii 1796. IV. köt. 4. h jegyzet. Műve végén (IV. köt. 524.) Telegdirre tett megjegyzését tévesnek mondja és azt Mossóczihoz vonatkoztatja.

²³ TELEKI: Opuscula i. m. 170.

²⁴ LAMPE, FRIDERICUS: Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania. — Trajecti ad Rhenum. — 42.

²⁵ KOLLER: Historia i. m. 5.

Meglepő felfedezésre tett szert Kaprinai István, aki a Mátyás korabeli oklevelek összegyűjtése során²⁶ rábukkant II. Pius pápának 1460. évi analectáiba felvett XI. sorszám alatti, 1460. február 16-án Sienában kelt oklevelére, amelyben a pápa *Cesinge Jánosról, Pécs leendő püspökéről* szól.

Nemsokkal Kaprinai közlése után névtelenül megjelent egy munka, amely két kötetben Janus Pannonius életével és az addigi Janus-irodalommal foglalkozik, majd közli Janus Pannonius összes verseit is. Az 1784-ben megjelent latin nyelvű munkát Teleki Sámuel írta.²⁷ Kaprinai adatait is közli Teleki, közöttük az előbb említett 1460. febr. 16-i pápai oklevelet is. Ezzel kapcsolatosan Teleki a következőket jegyzi meg: „Janus Pannoniust szlávul és nem latin nyelven nevezték Cesinge Jánosnak azért, mert ily módon nevezte őt a Kaprinai által közölt II. Pius által kiadott oklevél, amelyben II. Pius pápa Pécs püspökévé nyilvánította őt.” Teleki végül is megjegyzi, hogy Cesinge János szerinte ugyanaz az ember, aki Janus Pannonius néven nevezte magát.²⁸

Teleki Sámuel Janus Pannonius nevének vizsgálata után külön foglalkozik a költő születésével is. Úgy véli, hogy kisebb falu lehetett Janus Pannonius szülőhelye, mert „ha valamelyik híres városból származott volna, bizonyára nem hallgatta volna el.”²⁹ Teleki ezután közli Janusnak Guarinóhoz írt panegirikusából a 485. és az azt követő, már ismertetett sorokat. E sorok alapján Janus szülőhelyét azon helyhez véli közeleink, ahol a Dráva a Dunába ömlik. A helységnevet azonban Teleki sem meri közelebről megjelölni.³⁰

Koller József szintén közli a Kaprinai által említett pápai oklevelet, és ennek alapján a költő Cesinge nevét is.³¹ A születési helyre vonatkozólag — Teleki Sámuelhez hasonlóan — a Janus Pannonius által vallottakat ismétli meg.

Koller azonban műve végéhez „Figyelmeztetés”-t csatol végszóként.³² Ebben költőnk lakóhelyét Verőcze megyében véli, valahol „Viljevo fölött, ahol Verőcze megye és Szlavónia kezdődik”. Az a felfogása, hogy költőnk abban a faluban látott napvilágot, amelyet most Csacsincze-nak, akkor pedig Cesinge-nek írhattak.

Nem részletezzük a különféle felfogásokat, amelyek szerint Janus szülőhelyéül hol Pécsét, hol Nagyváradot vagy egyéb helységneveket említene. Tény viszont, hogy Janus legelterjedtebb családnévének, a Cesinge névnek a nimbuszát Kaprinaitól Fraknói Vilmosig, vagyis egy évszázadon át okmányszerű tudományos okadatolással nem tépázta meg senki. 1879-ben azonban megjelent Fraknói Vilmos monográfiája Vitéz János életéről.³³ E munkájában Fraknói kitér a költő családnévére is: „Janus Pannonius családi nevéül eddig C e s i n g e tartatott; így fordul ez elő egy 1459-ik évi pápai oklevél újabb másolataiban. De Theiner (*Monumenta Hungarum sacram illustrantia*. II. 320. l.) kiadta azt a vatikáni levéltár eredeti regestáiból, s itt világosan J o h a n n e s d e C h e s m i c z e fordul elő. Hogy pedig ez az olvasás nem hibás, mutatja az a tény, hogy ilyen slavóniai helynév a XV. és XVI. századbéli oklevelekben gyakran előfordul, és ily nevű helyiség még ma is létezik.”³⁴

A felfedezett új név érdekessége, hogy annak feltárója műve megjelenése előtt alig pár hónappal előbb tartott akadémiai felolvasásában (1878. január 28-án) még Cesinge-nek nevezi Janust,³⁵ holott Theiner Agoston műve 18 évvel korábban már megjelent.³⁶

A Csezmiczei János név eleinte még közösen fordul elő a Cesinge névvel, de később mindinkább a Csezmiczei név kerül előtérbe. Ebben nagy szerepet jutott az ismert Janus-kutatónak, Huszti Józsefnek, aki a Csezmiczei nevet fogadta el hitelesnek a Cesinge névvel szemben. Ez a szerinte „hamis név” azért volt a tudományos irodalomban sokáig elfogadott, mert Kaprinai egy 1460-i pápai oklevél v a l ó s z i n l e g (?) hibás másolata vagy elírása alapján e nevet tartotta hitelesnek. Kérdés, van-e tudományos alapja a Csezmiczei névnek, illetőleg ellenérvek alapján bizonyítható-e, hogy Kaprinai valóban nem tévedett. Más szóval: Cesinge vagy Csezmicze a költő szülőhelye, illetőleg neve?

El kell ismernünk, hogy a Csezmiczei név gyors elterjedtségét Fraknóinak saját korában közismert tekintélyén kívül az is elősegítette, hogy végre találtak irodalomtörténészeink Janus Pannoniusszal kapcsolatosan olyan nevet, amely nemcsak családnév, hanem egyúttal helység-

²⁶ KAPRINAI, STEPHANUS: *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae*. Vindobona 1767. 177.

²⁷ Jani Pannonii Opusculorum (röviden: Opuscula) Pars I.—II. Traiecti ad Rhenum, apud Barthol. Wild. 1784.

²⁸ TELEKI: *Opuscula* I. m. II. köt. 169.

²⁹ TELEKI: *Opuscula* I. m. II. köt. 170.

³⁰ TELEKI: *Opuscula* I. m. II. köt. 171.

³¹ KOLLER: I. m. 4.

³² KOLLER I. m. 29. a) jegyzet.

³³ Vitéz János esztergomi érsek élete. Bp. 1879.

³⁴ I. m. 8.

³⁵ FRAKNÓI VILMOS: Vitéz János könyvtára. Magyar Könyv-Szemle 1878. 5.

³⁶ THEINER, AUGUSTINUS: *Vetera monumenta historica Hungarum Sacram illustrantia*. II. köt. 1352—1526. Romae 1860. 320.

név is, s ezért a költő születéshelyének is tekinthető. Mivel azonban mind Fraknói, mind pedig Huszti Janus Pannonius új nevének tudományosan részletezett alapos kifejtését elmulasztja, e kérdést közelebbről kell megvizsgálnunk. Nézzük ezért előbb a Theiner Ágoston által közölt oklevelet!

A lap felzetén olvasható II. Pius uralkodásának első éve: 1459.³⁷ A pápai oklevél mégis a Sienában kelt szöveg végén 1458. március 18-át említi, mint amely első esztendeje a pápa uralkodásának. A Fraknói által pontosnak mondott Theiner Ágoston kissé elszunyókálhatott, mert Aeneas Sylvius Piccolomini 1458. augusztus 19-én választották meg pápának a francia G. d' Estouteville-jel szemben. Az új pápa ekkor a vergliusi „kegyes Aeneas”-ra való pedánskodó megemlékezéssel a II. Pius nevet választotta.³⁸ Az új pápa megválasztása előtt — 1458. március 18-án — nem írhatott levelet Vitéz János váradi püspöknek.

Ha elírásnak is tekintjük az évszámot, maga a pápai szöveg nem hagy kétséget afelől, hogy itt Vitéz János váradi püspök unokaöccséről van szó, Chesmicze Jánosról. A János váradi püspökhöz intézett levélben a pápa hozzájárul ahhoz a „minap” előterjesztett püspöki kérelemhez, hogy részben az egyházmegye gondjának és kormányzásának a terjedelme miatt, részben a világ zajától való elvonulási, teológiai tanulmányokkal és ígéhirdetéssel való foglalkozás végett koadjutori vagy vikáriusi minőségben „alkalmazhasd szeretett fiunkat, Chesmicze Jánost, a kalocsai egyházmegye titeli egyházának prépostját, jogi doktort, unokaöcsédet, ezt a különösen tapasztalt és alkalmas férfit, aki tudományokkal ellátva az ilyen gondban való részvételre, ameddig élsz, alkalmas”.³⁹

Majd a pápa a továbbiakban Vitéz János élete tartamára vagy ameddig az szükséges, Jánost koadjutorává vagy vikáriusává rendeli azzal a kötelezettséggel, hogy működéséről évente számot adni tartozik.

Az oklevél szövegéből nyilvánvalóvá válik, hogy Vitéz János, aki ekkor még váradi püspök volt, az egyházmegye kormányzásának gondját akarta megosztani előrehaladott korára való tekintettel. Ugyanezekre az indokokra hivatkozik akkor is, amidőn 1459 nyarán a király a meglehetősen zilált zágrábi püspökség elfogadására akarja rábírní.⁴⁰

Fraknói az általunk is közölt pápai oklevél alapján teljesen bizonyítottan veszi, hogy Janus Pannonius családneve és születéshelyének neve rejtezik a „Chesmicze” névben.

Huszti Fraknói új felfogását kiegészíti még azzal, hogy Janus nemcsak egyházi téren emelkedett gyorsan, hanem „időközben még fontos bírói tisztelet is töltött be, amennyiben Mátyásnak egyik 1459. szeptember 23-án kelt oklevelében mint királyi személynök szerepel”.⁴¹

Utánanéztünk a Huszti által idézett oklevélnek. Valóban, a Fuló-család 38 oklevelének egyikében „Mátyás király 1459-ben, die dominico proximo post festum B. Mathei apostoli” azaz szeptember 23-án rendeletet intéz „venerabili Johanni de Chesmicze specialis presentie locum tenenti” azaz személynökéhez”.⁴²

Ez az oklevél kétségkívül Chesmicze János személynöki tisztségviseléséről szól. Csak éppen azt nem bizonyítja, hogy ez a Chesmicze János azonos Janus Pannoniusszal. Ebben az időben Janus Pannonius már Pécs kinevezett püspöke, és éppen ezért lehetetlennek tartjuk, hogy e tisztségét az oklevélben nem tüntették volna fel, mint ahogy feltüntette az az 1460. október 6-án Söklos (Siklós?)-on kelt levél, amely a Mátyás és Szilágyi közti egyezkedéssel kapcsolatosan megjegyzi, hogy az „János váradi és János pécsi püspök előtt történt”.⁴³

Szinte lehetetlennek tartjuk, hogy Janus Pannonius többirányú elfoglaltsága mellett apró birtokperekkel is foglalkozott volna. Ismert tény, hogy Janus Pannonius a pécsi püspöki székekkel együtt elődjétől, Barri Miklóstól a királyné főkancellárja (Supremus Cancellarius Reginalis Maiestatis) címet is örökölte.⁴⁴

A királyi kancelláriában is értékes tevékenységet fejtett ki a király mellett a legfontosabb politikai levelek szerzőjeként.⁴⁵ Gyakran járt külföldön követségben, később pedig Szlavónia bánja lett, akit a király a mind elbizakodottabban támadó török visszaszorításával bízott meg. Ebben a században egyébként is gyakran adódnak olyan egykorú pápai oklevelek, amelyekben

³⁷ THEINER I. M. 320. : PII II. ANNO I. CHRISTI 1459.

³⁸ KOLLER I. M. IV. köt. 49. a) jegyzet.

³⁹ THEINER, AUGUSTINUS: Vetera monumenta I. M. 320. : CCCCXC.

Eidem coadiutor in regimine ecclesiae Varadiensis, quamdiu sibi placebit, conceditur. PIUS EPISCOPUS etc. Venerabili fratri Johanni Episcopo Varadiensis, salutem etc. . . nequeas solus universam curam ipsius ecclesie tam in spiritalibus quam in temporalibus gerere et exercere, cupiasque dilectum filium Johannem Chesmicze prepositum ecclesie Titulensis Colocensis diocesis, legum doctorem, nepotem tuum, virum utique expertum et idoneum ac litterarum scientia preditum, ad participationem cure huiusmodi, quoad vixeris, adhibere.

⁴⁰ FRANKÓI VILMOS: Vitéz János I. M. 169.

⁴¹ HUSZTI JÓZSEF: Janus Pannonius I. M. 186.

⁴² Száz. 1896. 374.

⁴³ TELEKI JÓZSEF: Hunyadiak kora Magyarországon. Pest 1853. III. köt. 188. Oklevéltár: CCCXVI. sz.

⁴⁴ KOLLER I. M. IV. köt. 10.

⁴⁵ FRANKÓI VILMOS: Mátyás király levelei. II. köt. XXIV.

egyházi intézkedésekkel kapcsolatosan a Csezmicze név többször előfordul, de Janus Pannoniuszal semmiképpen sem hozhatók kapcsolatba.⁴⁶

Mindezek nem teszik valószínűvé, hogy a szóban forgó bírói tisztség viselője valóban Janus Pannonius lett volna, illetőleg az a személy, akit a Theiner-féle pápai oklevél Chesmicze Jánosnak nevez.

Az említett pápai oklevélben szereplő Chesmicze név éppen a XV. századi pápák okleveleiben gyakran felmerülő Chesmicze név hatására — a Csesinge név elírása is lehetne. A zágrábi püspökséghez tartozó császmái (csezmiczei) főesperesség ügyei személyi vonatkozásban több ízben szerepeltek a pápai iratokban, mint az ehhez hasonló ejtésű, de szokatlanabb csesingesü Csesinge név. Ilyen elírás történetét volna tehát a pápai okleveleket kiállító egyházi hivatalban. Theiner azonban, akinél éppen az említett oklevéllel kapcsolatosan az évszám-elírásra már rámutattunk, ebben az esetben nem tévedett. A vatikáni levéltár oklevélmásolata fotóképen ugyanis világosan kivehető a *Johannes Chesmicze* név. Mindezek ellenére is feltételezve, hogy az eredetiről való másolás során nem történt a pápai oklevél elírása, elfogadva még azt is, hogy a Fuló-féle oklevél személynöke azonos a pápai oklevél Chesmicze Jánosával, még mindig nem tartjuk bizonyítottnak, hogy e két oklevél névszereplője azonos személy a kiváló humanista költővel.

Indokaink a következők:

1. Hogy a két oklevélben szereplő „Johannes Chesmicze” nem azonos Janus Pannoniuszal, arra maga szolgáltatja a legerősebb bizonyítékot. Már idéztük, hogy két helyt is azt mondja: ott született a mély Drávánál, ahol „a Dráva átszeli lágyan a zsiros szántóföldeket és *nemso-kára* vizét, s régi nevét a Dunába veszíteni készül”. Épp ezért keresték oly sokan Janus Pannonius születési helyét a Dráva—Duna torkolatánál, illetőleg annak közelében. Ezzel szemben Chesmicze, újabb nevén Csázma, a Duna—Dráva torkolattól mintegy 200 km-re fekszik. Ez a nagy távolság kizárta teszi azt, hogy ez a község lett volna Janus Pannonius szülőhelye, mégha középkori viszonylatban nagyobb távolságra is gondolhatnánk e téren.

Hol is van Csázma? Belovár-Kőrös megyében fekszik, ahol a Csázma folyó a moslovinaí gránithegyeket nagy ivben folyja körül, és a Szávához közel egyesül a Lonjával. Költőnknek tehát a Csázma folyót, vagy legalábbis a Szávát kellett volna említenie szülőhelye körülírására, nem pedig a Duna—Dráva torkolatot. Csázma egyébként eredetileg várispánság volt, Dombóval és Ivanicssal területileg összefüggött, és ahogy Pesti Frigyes megjegyzi: „hatalmas püspöki tartományt mutatott”.⁴⁷

A császmái főesperesség 78 plébániából állott. ÓCsázmán vár is volt, amely terjedelmes kerületnek volt a központja.⁴⁸ Ez a vár akkor esett el, midőn a törökök 1557-ben az egész vidéket elfoglalták. Castellan Péter 1367-ben „comes provinciae Chamsensis”-nek, azaz a császmái tartomány grófjának a címét viseli. Tkalcics Iván délszláv történétíró szerint II. Endre magyar király korában István püspök társaskáptalant alapított Csázmán. E hely nevét a XIII. és a XIV. századbeli oklevelekben is megtaláljuk. László királynak Csázma megye állta útját a Drávánál, annak meghódítása után az egész megyét a zágrábi püspökségnek adományozta. Szép fekvéséért a magyar királyok és püspökök kedvelt helye volt. Gyakran építettek itt templomokat, kolostorokat.⁴⁹

2. Janus Pannonius idejében élt Ivanich Pál császmái kanonok, akit Vitéz János 1445-ben magával vitt Váradra. Ez az Ivanich Pál mint Vitéz János legközvetlenebb munkatársa összegyűjtötte és az utókornak fenntartotta Vitéz János mintegy 80 levelét.⁵⁰ Lehetetlennek tartjuk, hogy írásaiban ne emlékezett volna meg a császmái születésű Janus Pannoniusról, aki vele együtt Vitéz János legközvetlenebb környezetéhez tartozott, és akivel való meghitt barátsága Janus Pannoniusnak még ferrarai diákoskodása idején kialakult. Ivanich Pál, bár gyakran írt költőnkről Vitéz Jánossal kapcsolatosan, császmái születéséről sehol sem szól.⁵¹

3. Janus Pannonius olaszországi évei alatt, valószínűleg 1451-ben, elnyerte a váradi kanonoki címet és ami talán ennél is fontosabb: a nagyváradi káptalan kanonoki javadalmát. Pár évvel később ismerősei körében híre járt, hogy püspöki stallumot kapott. Egyik jó barátja, Valagussa már 1454-ben ezt írja Janusnak: „Ha már megkaptad volna a püspöki méltóságot,

⁴⁶ LUKCSICS PÁL: XV. századi pápák oklevelei. Bp. I. köt. 1931. — II. köt. 1938. 238. : „Nicolai Thom de Chesmiza”, — 135. : „Elizabethae Johannis de Csmicze, mulleri Zagrabiensis d. Florentiae, a. 1435.”

⁴⁷ PESTI FRIGYES: Az eltűnt régi vármegyék. Bp. 1880. II. köt. 225. — FEJÉR: VII. 5. k. 515. és X. 3. k. 278.

⁴⁸ CSÁNKI DEZSŐ: Kőrös megye a XV-ik században. Értekezések a tört.-tud. köréből. Bp. 1893. XV. köt. 12. sz. 20. l.

⁴⁹ TKALCSICS IVÁN: A zágrábi püspökség újjászülése a XIII. században. (Prieporod biskupije zagrebačke u XIII. veku.) Rad. XLI. 1877. 122—154.

⁵⁰ KIADTA SCHWANDTNER: Scriptorum Rerum Hungaricarum. Bécs 1746. II. köt.

⁵¹ SCHWANDTNER I. m. II. köt. 101.

értesíts róla, mert még Ferrarában voltam, mikor hallottam, hogy püspök lett belőled." Egy másik levelében pedig így ír: „Semmit sem írsz, pedig annyira szeretnék már püspöknek látni.”⁵²

Akiről püspöki kinevezése előtt öt évvel külföldön az a vélemény terjedt el, hogy püspök lesz, azt a személyt nem valószínű, hogy Vitéz János váradi püspök koadjutorává nevezette volna ki *egész élete tartamára* akkor, amidőn éppen Janusnak püspöki kinevezését ő kérte és szorgalmazta a pápa előtt.

1459. február 10-én meghalt Barri Miklós pécsi püspök. Mátyás király Vitéz János közbenjárására a püspöki székbe azonnal Janus Pannoniust ültette. A király gyors elhatározását igazolja az is, hogy 1459. március 12-én kelt raguzai oklevelében, amelyben „Mátyás király megerősíti V. Lászlónak a raguzaiak részére 1454. július 26-án kiadott s Albert 1438. és Zsigmond 1387. szabadalmait magába foglaló kiváltságlevelet” — a költő „Johannes electus Quinqueecclesiensis”-ként, vagyis Pécs kinevezett püspökeként szerepel már.⁵³

A királyi oklevél tehát püspökként említi már Janust 1459. március 12-én, a későbbi pápai oklevél viszont 1459. március 18-án még a kalocsai egyházmegye titeli prépostjának tudja.

Az akkori nehézkes postaszolgálat kétségtelenül lehetetlenné tette, hogy Janusnak időközben történt királyi kinevezéséről II. Pius értesítést kaphasson. Mily indok hozható fel viszont Vitéz János részére, aki a hosszú idő óta betegeskedő pécsi püspök utódjaként unokaöccsét szemelte ugyan ki a püspöki székre, de ugyanakkor saját maga mellé is akarta láncolni élete egész tartamára?

4. Nem valószínű az sem, hogy a pápa — bármily jóindulattal is viseltetett humanista költőbarátja és annak nagybátyja, Vitéz János iránt — az egyházi szabályok figyelmen kívül hagyásával egy még pappá sem szentelt egyént bízott volna meg az ország egyik legnagyobb egyházmegyéjének „mind lelkiekben, mind pedig világiakban való” ellátásával. Janus Pannonius ugyanis ekkor még — miként ezt egy későbbi pápai levél elárulja⁵⁴ — „diaconatus ordine constitutus”-ként szerepelt, vagyis az *egyházi rendre rendelt szerep, diakon volt csak*, az egyházi rendet nem vette még fel. A pápa erre való tekintettel a királynak és Vitéz Jánosnak azt a kérését, hogy a főkegyúri jog útján kinevezett pécsi püspököt ebben a tisztségében erősítse meg, egyelőre nem teljesítette. Még Huszti is csodálkozik ezen: „II. Pius ugyanis a fiatal humanistát, akinek Váradi vikáriusságához nemrégiben még olyan könnyen hozzájárult, vonakodott a püspöki székből megerősíteni.”⁵⁵

Különösen hat, hogy az a pápa, aki *előbb már hozzájárult* ahhoz, hogy Janus Pannonius püspöki jogkört gyakoroljon koadjutori vagy vikáriusi minőségben, később lényegében ugyanennek a jogkörnek a gyakorlásától költönket diakon volta miatt jóidőre elzárja.

5. Janus Pannonius a püspöki székbe jutás után ideje nagyobb részét Pécestől távol, Budán, a királyi kancellárián töltötte. Távollétében a püspöki teendőket egy „vicarius generalis in spiritualibus” végezte.⁵⁶

Koller említi, hogy Janus Pannonius még elődjétől örökölte vikáriusi minőségben az erdélyi szász származású Vitus Huendert.⁵⁷ Ennek leveleiből és feljegyzéseiből kiderül, hogy Janus Pannonius egyházmegyéjének kisebb-nagyobb gondjait szinte teljesen átengedte helyettesének.⁵⁸

Hihetetlennek látszik, hogy azt a Janus Pannoniust, aki évek óta sokat dolgozik a királyi kancellária számára, és aki saját egyházmegyéjének az irányítására is vikáriust kénytelen alkalmazni, a saját nagybátyja jelentse ki az egyházmegyei ügyek intézésére „alkalmas”-nak és ruhazza rá „az egyházmegyei kormányzásnak és igazgatásnak kiterjedt gondjait”. Janus Pannonius ily munkára az előbb ismertetett feladatok ellátása érdekében nem vállalkozhatott. Azt viszont képtelen bárki is elhinni, hogy Vitéz János unokaöccsét annak megkérdezése nélkül javasolta volna maga mellé kinevezésre a pápa előtt. Nyilvánvaló mindezekből, hogy itt Janus Pannonius helyett szükségszerűen más személyre kell gondolnunk.

6. Leginkább a következő tény bizonyíthatja, hogy a szóban forgó pápai oklevélben szereplő személy nem azonosítható Janus Pannoniusszal:

Az oklevél *Csezmicze Jánost a kalocsai egyházmegyének titeli prépostjaként említi. A több mint féltév múltával, 1459. november 9-én kelt pápai megerősítő levél Janust mint a váradi egyházmegye kanonokját ismeri csak, nem tud magasabb egyházi címéről: sem a titeli prépostságról,*

⁵² HUSZTI: Janus Pannonius i. m. 144., 145. és 146.

⁵³ GELCICH JÓZSEF — THALLÓCZY LAJOS: Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae. Ragusa és Magyarország összeköttetései oklevéltára. Bp. 1887. 116.

⁵⁴ A pápai oklevél szövegét közli KOLLER i. m. IV. köt.

⁵⁵ HUSZTI: Janus Pannonius i. m. 187.

⁵⁶ THEINER: Vetera monumenta i. m. II. köt. 379.

⁵⁷ KOLLER: i. m. IV. köt. 246.

⁵⁸ HUSZTI: Janus Pannonius i. m. 369.

sem a koadjutori, ill. a vikáriusi kinevezésről. A közismerten pontos egyházi hierarchiában ilyesmi még véletlenül sem fordulhatott elő. A koadjutori vagy vikáriusi cím elmaradása Janus Pannonius esetleges lemondása vagy időközben pécsi püspökké történt kinevezése miatt még érthető lenne, de a titeli préposti cím hiánya megmagyarázhatatlan annál is inkább, mert az 1459. március 18-i pápai oklevél csak ezt a címet említi. A püspöki megerősítő oklevélben tehát Janus Pannoniusnak prépostként (prepositus) kellett volna szerepelnie, ha az lett volna. Mivel azonban még váradi kanonok volt, ily minőségben szerepelhetett csak az 1459. november 9-i pápai oklevélben is.

A felhozott indokok több oldalról is megvilágítva azt látszanak igazolni, hogy *Csezmiczei János* és *Janus Pannonius* nem azonos személy, illetőleg a Theiner-féle oklevélben említett *Csezmiczei János* más személyt takar.

Előbb kifejtett érveinkkel szemben egyetlen, de igen jelentős ellenérv tehető. A szóban forgó oklevélben a „Chesmicze” néven kívül az „unokaöccsét” („nepotem tuum”) szó is szerepel. Márpedig közismert, hogy Janus Pannonius édesanyja, Vitéz Borbála révén valóban Vitéz János nagyváradi püspök, később esztergomi érsek unokaöccse volt. Ezt Janus is elismerte, midőn őt „avanculus”-nak, vagyis anyai részről nagybátyjának nevezte.⁵⁹ Emellett meg kell még jegyeznünk, hogy a pápai oklevélben az unokaöccsel kapcsolatosan közölt személyi tulajdonságok is igen találóak költőnkre nézve: *a jogtudományok doktora, különösen tapasztalt és alkalmas, a tudományokban művelt férfi.*

Oly szellemi tulajdonságokkal rendelkező XV. századbéli férfiúra talán még találunk, akire a középkorban gyakran általánosított fenti jellemvonások alkalmazhatók lennének, de előbb konkretizált érveink perdöntő volta érdekében oly unokaöccsre is szükség lenne, aki okmányyszerű igazolással Vitéz János rokoni köréhez tartozik, és akire a pápai oklevélben foglaltak pontosan ráillenek. Ily személy feltüntetésével egyúttal igazolást nyerne az az általunk hangoztatott tény, hogy az 1459. november 9-i pápai oklevélben szereplő *Csezmiczei János* nem azonos személy Janus Pannoniusszal.

Kifejtett álláspontunk igazságát kétségtelenné teszi az a történeti adat, hogy Vitéz János családján szerepel ismeretlen nevű fitestvérenek fia: *ifjú Vitéz János*, aki nemcsak vele azonos nevű, hanem vér szerinti unokaöccse is volt az esztergomi érseknek.

Ki volt ifjú Vitéz János?

Fraknói „a magyar országos levéltár okiratai alapján” felállította id. Vitéz János családjának nemzedékrendi táblázatát, és ennek magyarázataként a következőket fejt ki: „Vitéz Jánosnak a Garázda-leánnyal kötött frigyéből három gyermeke származott. Az egyik a hasonnevű főpap, kinek életévtörténetét fogom előadni. Ennek fitestvéréről semmit sem tudunk, még nevét sem ismerjük; fia, — ki szintén Vitéz János nevet viselt — veszprémi püspökké lett. A harmadik testvér: Borbála volt, egy kőrösmegyei szerény köznemes neje, kinek fiát, *Csezmiczei Jánost* — Janus Pannonius név alatt — kora kiváló költőiehez számították”.⁶⁰ Fraknói megállapításait elfogadjuk, kivéve azt a tudósítást, amely szerint *Csezmiczei János* személye azonos lenne Janus Pannoniusszal. A már felhozott érvek és az ezután kifejtendő indokok — úgy véljük — kétségtelenné teszik azt, hogy *Csezmiczei János alakja ifjú Vitéz Jánossal azonos.*

Mivel Fraknói Vilmos ifjú Vitéz János származásával kapcsolatosan az okmányyszerű igazolást mellőzi, célszerűnek véljük egykorú forrással igazolni a fentieket.

Galeotto Marzio, aki nemcsak Janusnak hanem ifjú Vitéz Jánosnak is kortársa, egyúttal tanára és lakótársa volt, ekként jellemzi őt:

„János, vezetékek nevén Vitéz, az egyházjog- és classica tudományokban jártas, szálás és széptermetű, korán megöszült s gyorselmű férfi, Galeotnak egykor tanítványa s lakótársa volt, de Mátyás király előtt épen nem kedves. Mert rokona lévén János esztergomi érseknek, s egy másik János pécsi püspöknek, kik, fejüket kockáztatva, Mátyás királytól el-, a lengyel királyhoz pártolának.”⁶¹

Mindezekből kétségtelenül megállapítható, hogy ifjú Vitéz János a hasonló nevű esztergomi érseknek éppolyan unokaöccse volt, mint Janus Pannonius.

Abel Jenő irodalomtörténésünk szintén megerősíti Galeotto adatait. Olasz források alapján okmányszerűen igazolja, hogy ifjú Vitéz János szlavóniai származású volt,⁶² „úgy a

⁵⁹ KOLLER i. m. IV. köt. 4. h/ jegyzet FRAKNÓI VITÉZ JÁNOS i. m. 7.

⁶⁰ FRANKÓI: VITÉZ JÁNOS i. m. 7.—8.

⁶¹ KAZINCZY GÁBOR: *Martius Galeot könyve Mátyás király jeles, bölcs és elmés mondásai és tetteiről.* Pest 1863. 50. GALEOTTO MARIUS MARTIUS NARNIENSIS: *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber.* (Edidit: Ladislaus Juhász. B. G. Teubner, Lipsiae 1934.) —24. „Johannes cognomine Vitéz, quod Latine dicitur miles (est enim nomen familiae) vir iure pontificio et studiis humanitatis eruditus, statura procerus et pulchra et in aetate iuvenili capillo cano et ingenio versuto fuerat olim Galeotti discipulus et contubernalis.”

⁶² ABEL JENŐ: Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság Bp. 1880. 106. 3. jegyzet.

jugot, melyből tudori címet nyert, mint a humaniorát Olaszországban tanulmányozta, mégpedig részben Galeotto Marzio alatt, mi arra enged következtetni, hogy Janos Pannoniussal egy időben Guarino vezetése alatt Ferrarában tartózkodott, s hogy az akkor ugyanott tartózkodó Galeottoval szoros baráti viszonyba lépett, minek reá nézve talán legüdvösebb következménye a nálánál jóval tudosabb Galeotto barátságos oktatásai voltak.⁶³

Galeottón, Chalco Bertalanon kívül a jogtudományokban szerzett széles ismereteiről fényes bizonyosságot tesz Vitéz János unokaöccse: Vitéz Mihály, bécsi egyetemi tanár, a kiváló jogtudor, aki dicsőítő epigrammát ír róla, mint emberről, tudósról és humanistáról.⁶⁴

Fraknói szerint ifjú Vitéz Jánost többször címezték „Decretorum Doctor-nak, ez a díszítő jelző viszont megfelel a pápai oklevél „legum doctor”-ának.⁶⁵

A humanisztikus tanulmányokban, az irodalomban és a művészetekben való jártasságát tanúsítja az a tény is, hogy a később Bécsben alapított *Dunai Tudós Társaságnak*, a *Sodalitas Litteraria Danubiana*-nak elnökévé választották. A humanizmus iránti nagy szeretetéről tanúskodik, hogy a velencei származású Balbus Jeromost, a Sodalitas Danubiana-nak irodalmi tekintetben is legjelentékenyebb tagját igen melegen támogatta, és rokonai közül — nagybátyjához hasonlóan — többeket Olaszországban neveltetett.⁶⁶

Ifjú Vitéz János humanisztikus tanulmányairól számos író megemlékezik. Mindezekből feltehetően megfelelő összeköttetése volt II. Piushoz, a nagy humanista pápához, Enea Silvio Piccolominihez. Nagybátyjához, az esztergomi érsekhez való kapcsolata is bensőséges lehetett. Janus Pannoniusszal együtt ő is részt vett a Mátyás király ellen 1471-ben szőtt összeesküvésben. A kegyvesztett ifjú Vitéznek csak Galeotto közbenjárására sikerült később hazatérnie.

Egyházi pályafutásáról kevés adat áll rendelkezésünkre. Az Országos Levéltár 1472. október 24-i oklevelében találkozunk először ifjú Vitéz János nevével, mint kettős préposttal.⁶⁷

Mátyás királynak Budáról 1480. május 15-én a pápához intézett levelében „prepositus Waradiensis”-ként, azaz váradi prépostként szerepel.⁶⁸ 1481-ben neki adományozták a gazdag szerémi püspökséget, gyakran járt külföldön követségben, 1489-ben mint római követ a veszprémi püspökség birtokainak ura lett. Ehhez később megszerezte a bécsi püspökség adminisztrátorságát is.⁶⁹

A felhozott adatok pregnánsan igazolják, hogy az 1459. március 18-i pápai oklevélben felsorolt szellemi kellékeknek ifj. Vitéz János mindenképpen megfelelt. Viszont nem találtunk adatot Vitéz János titeli prépostságára. Ellenkezőjéről sem győződhettünk meg. Figyelemre-méltó, hogy 1472-ben ifjú Vitéz János már hosszú idő óta nagyváradi prépost volt.⁷⁰

Feltevésünk szerint: ifjú Vitéz János mint kalocsai egyházmegyei titeli prépostja 1459 márciusában nagybátyja, id. Vitéz János kérésére vállalta a nagyváradi egyházmegyében a koadjutori tisztséget. A pápai kinevező okiratban azonban nincs szó arról, hogy „cum iure successione”, vagyis utódlási joggal történt a pápai kinevezés. Sőt inkább a pápai oklevél kifejezetten bizonytalan időre szól: „ameddig élsz, vagy arra az időre, ameddig neked tetszik”.

Amikor 1465-ben id. Vitéz János érsek lett, ezzel ifjú Vitéz János koadjutori megbízása automatikusan megszűnt, s ezért mint a váradi egyházmegyébe átvett prépost viselte ebbeli egyházi címét tovább. Később — miként Fraknói megjegyzi⁷¹ — magára vonta Mátyás király bizalmatlanságát, és míg egymás után külföldi származású egyének emelkedtek püspöki székekre, ő sokáig a váradi prépostságban akadt meg.

Az a körülmény is figyelemre méltó, hogy ifjú Vitéz János később megkapta a bécsi püspökség adminisztrátorságát, amely tisztség az egyházi adminisztrációban való igen nagy jártasságát is igazolja. Ennek elsajátításában közrejátszhatott az is, hogy ifjú Vitéz János hat éven át teljes felelősséggel intézte a váradi egyházmegye anyagi és lelki ügyeit.

Talán nem kell hangsúlyoznunk, hogy a pápai oklevélből hiányzó Vitéz név jelentőségével nem bír. Az esztergomi érseknek a különböző diplomákban előforduló hivatalosan használt nevénél sem találjuk meg mindig a Vitéz nevet. Még sírfeliratán is a „Johannes Zredna” név olvasható.

Ifjú Vitéznek szlavóniai származása is — bár ebben az időben a területi megjelölések terén még sok a bizonytalanság — császári, csezmicei születésére utal. Végül nem lehet közöm-

⁶³ I. m. 102.

⁶⁴ I. m. 104.

⁶⁵ FRANKÓI: Mátyás király magyar diplomatái: Ifjabb Vitéz János Száz. 1899. 291.

⁶⁶ ÁBEL: Magyarországi humanisták I. m. 5., 105.

⁶⁷ BUNYITAY VINCE: A váradi püspökség története a megalapítástól a jelenkorig. Nagyvárad 1883—84 II. köt. 51. 205.

⁶⁸ FRANKÓI VILMOS: Ifjabb Vitéz János I. m. 292. Magyar Diplom. Eml. Mátyás király korából. I. m. IV. köt. 330.

⁶⁹ Magyar Diplom. Eml. Mátyás király korából. I. m. IV. köt. 330.

⁷⁰ ÁBEL JENŐ: Magyarországi humanisták I. m. 103—104.

⁷¹ Magyar Diplom. Eml. I. m. IV. köt. 330.

⁷² FRANKÓI: Ifjabb Vitéz János I. m. 292.

bős az sem, hogy a két Vitéz születési helye (Zredna — Csázma) egymáshoz nincsenek messze. Úgy látszik, hogy az ismeretlen nevű atya bizonyára édestestvéréhez, id. Vitéz Jánoséhoz közeli donációt szerzett magának a királytól.

A felsorolt érvek alapján igazoltnak vehetjük azt a feltevést, hogy a *Ceszmiczei János névvel nem Janus Pannonius, hanem ifjú Vitéz Jánost illették*. Sajnálatos, hogy nevüket nemcsak régebben, hanem Fraknoi Vilmos és több követője is összecserélte.

Ha azonban Janus Pannonius nem azonos Ceszmiczei Jánossal, felmerül a kérdés, *ki volt Janus Pannonius?*

Ha a Fraknoi Vilmos által 1879. óta hirdetett álláspont nem állhatja ki a tűzpróbát, akkor az ezt megelőző felfogások érvelését kell tüzetes vizsgálat alá vennünk. Tudjuk, hogy Kaprinaitól Fraknoi fellépéséig Janus Pannonius legáltalánosabban elterjedt neve: a *Cesinge* név volt. Hogy Fraknoi érvelését különösebb ellenkezés nélkül elfogadták, abban Fraknoi nagy történetírói tekintélyén kívül szerepet játszott az is, hogy Ceszmicze nemcsak oklevelekben előforduló személynév volt a középkorban, hanem az is, hogy ily nevű helységnév akkor is létezett és ma is létezik. A *Cesinge* nevet alkalmazók meg sem kísérelték e név kibontását, illetőleg a névnek pontosan megfelelő helységnév felkutatását. Ezért elsősorban az a feladatunk, hogy a *Cesinge* név helyes magyar ejtését oldjuk meg. Az egykorú forrás, Galeotto is segítségünkre siet. Már idézett művében hat magyar szót rögzített számunkra, amelyből megállapítható, hogy a magyar *k* hang jelölésére a latin *c* hang szolgált.⁷² A XV. század elejéről származó Besztercei Szójegyzékben öt olyan példát találunk, amelyben a *g* hangnak a *cs* hang felelt meg.⁷³ És hogy a XVI. sz. előtt a Zágráb-vidéki helyesírás a magyar kancelláriai helyesírással volt azonos, Maretic műve is igazolja.⁷⁴ Ismert az is, hogy a *ge* szótag olasz ejtése *dze*, amely hangzásában közel esik a magyar *ce* szótag ejtéséhez.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Cesinge névből Janus Pannonius helyes magyar neve: KESINCZEI JÁNOS.

Hogy Janus Pannonius azonos személy Kesinczei (Cesinge) Jánossal, azt a következőkkel kívánjuk bizonyítani:

1. II. Pius pápának XI. sorszám alatti 1460. évi analectáiba felvett, 1460. február 16-án Sienában kelt oklevelében a pápa S. Angeli kardinálisnak, magyarországi követének megígéri: „az ekkor szünetelő pécsi egyházmegyéről szeretett fiunknak, *Cesinge Jánosnak* személyében gondoskodunk”.⁷⁵

Erről az oklevélről még senki sem állapította meg, hogy hamisított lenne. Még Huszti József is csak arról beszél, hogy Kaprinai az 1460-i pápai oklevélnek „valószínűleg hibás másolata vagy elírása alapján a *Cesinge* nevet tartotta hitelesnek”.⁷⁶

Hogy Kaprinai nem másolta hibásan, mégcsak nem is írta el a *Cesinge* nevet, mi sem bizonyítja jobban, mint a facsimilén igen jól olvasható szövegrész. Amennyire tisztán kivehető az oklevélen írt *Cesinge* név, olyannyira nem vitatható az sem, hogy az oklevél szövege Janus Pannoniusról szól.

2. A *Cesinge* névnek bizonyos fokig bizonyítékai azok a plakettek is, amelyek a költő halála után készültek ugyan, de köriratukban kétségtelemné teszik, hogy Janus Pannoniusról szólnak. Az egyik ezüstplakett sokáig a pécsi egyetemi könyvtárban volt. (Jelenlegi lelőhelye ismeretlen.)

E plakettől először Haas Mihály emlékezik meg,⁷⁷ Beöthy Zsolt pedig irodalomtörténeti könyvében a fényképét is közli.⁷⁸ A fej körüli irata: *JOH. CESINGE EPS V BASILIC.*

E plakett is tehát, ha nem is igazolható egykorúsága Janus Pannonius korával, hiteles, és különösen azért bír jelentőséggel, mert az 1460-as pápai oklevél nevét, a *Cesinge* nevet hagyományozta reánk. A másik mellkép az Ernst Lajos Géza gyűjteményében talált kerek csontplakett.⁷⁹ Ennek körirata: *IOH. CESINGE EP. Q. ECL.*⁸

3. A *Cesinge* név népszerűségét és elterjedését nagymértékben akadályozta az a körülmény, hogy irodalomtörténészeink ezzel a névvel nem tudtak mit kezdeni. Meg sem próbálták e latin szó magyar nyelvi ejtésének rögzítését. Pedig talán a *Cesinge* névnek Kesincére való átültetésével sikerült volna felfedni egy jelentéktelen, ma már eltűnt falucskát a Duna-Dráva torkolat táján: *Kesincét*. E község a középkorban az eltűnt Valkó megyében feküdt *Kese*,

⁷² GALEOTTUS MARTIUS NARNIENSIS: De egregie, sapienter i. m. 28.

⁷³ KNIEZSA ISTVÁN: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bp. 1952. 90.

⁷⁴ MARETIC: Istorija hrvatskoga pravopisa latinskima slovima, Zagreb 1889.

⁷⁵ Pius Papa II. Dilecto Filio Iohanni S. R. E. Diacono Cardinali S. Angeli, Legato etc. Dilecte Filii salutem etc. Alias Ecclesie Quinqueecclesien. tunc. vacanti, de persona dilecti filii Iohannis Cesinge providimus... — Datum Senis, sub annulo piscatoris die XVI. mensis Februarii 1460. Pontificatus nostri anno secundo.

⁷⁶ HUSZTI JÓZSEF: Janus Pannonius i. m. 1.

⁷⁷ HAAS MIHÁLY: Baranya. Pécs 1845. 224.

⁷⁸ BEÖTHY ZSOLT: A magyar irodalom története. Bp. 1899. 91.

⁷⁹ Fényképét közli TÓTH-SZABÓ PÁL: Szathmáry György prímás. Bp. 1906. 286—87.

⁸⁰ GOHL ÖDÖN: Cesinge (Ceszmiczei) János (Janus Pannonius) Numizmatikai Közölny X. évf. 1911. 87.

Kesse, később *Kesincze* néven. Így neveken szerepel a pápai tizedlajstromokban is. Okleveleink 1435 óta nemesi névként és birtoknév gyanánt is említik.⁸¹ A pápai tizedlajstrom az 1330-as években Kesét (*Kesinczét*) az asszuági főesperesség területén sorolja fel, amely a pécsi püspökség hatásköre alá tartozott.⁸²

Csánki Dezső szerint azonban később „a pécsi püspökség hajdani területe egy csekély rész kivételével részben a zágrábi, nagyobb részben pedig a gyakovári püspökség között oszlott fel.”⁸³

Fekvéséről tudnunk kell, hogy Diakovártól északkeletre, pontosan ott fekszik, ahol a Dráva — költőnk szavait idézve — „árját s régi nevét a Dunába veszíteni készül”, vagyis a Duna-Dráva torkolat közelében.

4. Janus Pannonius *Kesinczei* (délszlávosan: *Kesinac*) nevéől tudnak délvidéki kortársai is. A híres raguzai humanista költő, E. L. Criević tesz említést egy Mátyás király által alapított tudós társaságról, amelynek tagjai között említi (tévesen!) „*Janus Pannonius de Kesinac*”-ot.⁸⁴ Egyik délszláv életrajzírója: Marulić Márk spalatói dalmát költő (1450—1524) is *Kesinac Iván*-nak nevezi őt.⁸⁵

Ha sikerült igazolnunk, hogy költőnk nem azonosítható a Csezmiczei névvel, ha elfogadható érvelésünk, hogy a humanizmus legnagyobb magyar költőjének a neve — megfosztva csaknem egy évszázados tévedéstől — *Cesinge-Kesinczei János*, akkor úgy gondoljuk, visszaadtuk Janus Pannonius sajátmaga származására utaló verseinek hitelét is.

⁸¹ CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza. Bp. 1894. II. köt. 323. : „*Kes (s')e*. Kesse, Keze Kesse, (Páp. tíz. 1. 270. 288. 299) Kese (Nemesi névben. 1435: Dl. 12743; 1447: Dl. 14050.) Poss Kesse (1477—8: Dl. 18146.) Részben Garai birtok volt — Ma *Kesinczi*, Diakovártól K.-é., Verőcze megyében.”

⁸² I. m. 317.

⁸³ CSÁNKI DEZSŐ: Kőrös megye a XV-ik században. I. m. 112. Itt jegyezzük meg, hogy Koller József már idézett történelmi művének a végére csatolt térképen még a Kesse és a Kesincze név együtt olvasható.

⁸⁴ Criević 1463-ban született az akkor magyar védnökség alatt álló Raguzában, és itt tartott latin gyászbeszédet Mátyás király halála után. — RÁOSKI FERENC: Raguzai Criević E. L. humanista műveiből. Starine IV. 1872. 154—200. (Iz djela E. L. Crievića Dubrovčanina.)

⁸⁵ KUKULJEVIĆ, IVAN ŠAKCINSKI: Glasoviti Hrvati. Zagreb 1886. 2—3. A szerző azonban Marulić ielfogását tévesnek tartja.